

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ

© Антонюк Г., Семотюк О., 2004

У статті досліджено співвідношення національного й інтернаціонального в суспільно-політичній термінології сучасних національних мов. Тенденція до інтернаціоналізації суспільно-політичної термінології не зводиться лише до поширення в ній міжнародних слів і морфем. Вона виявляється в тісній взаємодії інтернаціоналізмів з національно-мовними елементами, у встановленні нових словотвірних відношень та лексико-семантичних зв'язків.

Issues of the of the national and the international correlation in the social-political terminology of national languages are considered in the article. The tendency towards the internationalization of the social-political terminology is not only reduced to the spreading of international words and morphemes in it. The tendency reveals itself in the close cooperation of internationalisms and national language elements, in establishing new word-formation relations and lexical-semantic connections.

Дослідження інтернаціоналізації суспільно-політичної лексики видається надзвичайно цікавим і актуальним з погляду функціональної лінгвістики. Тенденція до інтернаціоналізації лексичного складу поруч з демократизацією та інтелектуалізацією є однією із провідних у сучасних національних мовах. У науковій літературі зроблено спроби теоретично осмислити власне поняття мовної інтернаціоналізації, визначити характерні ознаки міжнародних мовних елементів, їх лексичний статус, дослідити співвідношення національного й інтернаціонального у сучасних європейських мовах [1].

На сучасному етапі тенденція до інтернаціоналізації має глобальний характер, вона спостерігається в усіх розвинених літературних мовах, що пов'язано з інтеграційними процесами в суспільно-політичному житті, інтернаціоналізацією міжнародного і міжнародного спілкування, з налагодженням ділових, наукових і культурних контактів. Завданням цієї статті є дослідити етимологію та синонімію сучасних міжнародних суспільно-політичних термінів, їх взаємодію з національно-мовними елементами, а також нові словотвірні відношення та лексико-семантичні зв'язки.

Суспільно-політична термінологія в кожній із сучасних європейських мов складалася віками, практично з часу зародження писемності. У процесі функціонування побутові слова наповнювалися специфічним значенням, відбиваючи формування нових понять і сприяючи цим позалінгвістичному прогресові. Семантичне ядро цієї термінології становить порівняно невелику групу понятійних лексем, які, з одного боку, традиційно використовуються на різних етапах розвитку суспільства, а з другого – піддаються індивідуально-соціальної семантизації (маємо на увазі різні школи, напрямки, що приймаються чи відкидаються суспільством) [2].

Взаємодія європейських (слов'янських) мов, їх взаємозв'язок з іншими національними мовами, орієнтація на грецькі й латинські елементи за наявності низки генетично тотожних слів не могли не позначитися на загальних закономірностях формування, розвитку і вдосконалення в них систем суспільно-політичних термінів. Виділяємо найхарактерніші: орієнтація на власне мовні способи й можливості, властиві кожній мові у сфері номінації; творення суспільно-політичних термінів за виробленими в кожній із мов моделями, які унаслідок мовних контактів є тотожні або подібні; усвідомлення тих історично зумовлених закономірностей у кожній із мов, які не дають змоги дослівно (чи поморфемно) перекладати з однієї мови на іншу.

Виявляючи співвідношення національного й інтернаціонального в системах суспільно-політичних термінів постійно враховуємо той факт, що їх певна єдність детермінується передусім екстралінгвістичними факторами – соціально-економічними і суспільно-політичними, які визначають життя носіїв цих термінологічних систем на сучасному етапі. Суспільно-політична термінологія, як найбільш рухомий ярус з усієї мовної системи, мабуть, найбезпосередніше відбиває процеси інтеграції та інтернаціоналізації в економіці, політиці, культурі європейських країн.

Суспільно-політична термінологія в сучасних національних мовах з позиції її функціонування переживає бурхливий період. Вона постійно змінюється, збагачується, оновлюється, причому ці процеси супроводжуються активізацією інтернаціонального та інтерслов'янського фонду. На кожному етапі розвитку суспільства в системах суспільно-політичних термінів виділяються функціонально-ключові одиниці, в яких концентруються політичні цінності та орієнтири. До таких термінологічних одиниць належать сьогодні

терміни: *цивілізація, демократизація, інтеграція, стабілізація, глобалізація, інновація, презентація, стандартизація, інтелектуалізація, комп'ютеризація* та ін., що шляхом прямого калькування увійшли в усі слов'янські мови і набули статусу інтерслов'янізмів.

Функціональний аспект дослідження суспільно-політичних термінів передбачає насамперед їх виявлення на сторінках періодики, яка першою реагує на суспільно-політичні події: національні і міжнародні. Більшість лексем сучасних слов'янських мов, що використовуються в пресі для висловлення понять суспільно-політичного життя, і за походженням, і за моделями словотворення дуже подібні, (якщо не брати до уваги особливостей звукового оформлення, адаптації окремих іншомовних, наприклад, старогрецьких і латинських елементів). Серед них значна кількість належить до фонду інтернаціональної лексики: *демократія, політика, гуманізм, стратегія, діалог, конституція, девальвація, конкуренція, конфедерація, прогрес, реконструкція, статус* та ін. У даному контексті варто підкреслити значення латинської та грецької мов для формування міжнародної суспільно-політичної та наукової термінології. Простежити це можна на таких прикладах:

Лат.: *constituo, ěre, ui, stitutum* - постановляти, вирішувати; фр.: *constituer, constitution f*; англ.: *constitution, constitute*; нім.: *Konstitution f, konstituieren*; укр.: конституція; рос.: конституция;

Лат.: *ago, ěre, egi, actum* - вести, гнати, діяти, чинити; фр.: *agir* - діяти; *agent m* діюча сила; *action* вчинок, діло; англ.: *agency* дія, засіб, сила; *act* діло; *action* вчинок; нім.: *Akt m, Akte f* документ, *agieren* діяти; укр.: агент, акт, актор, активний; рос.: агент, акт, актер, активный;

Лат.: *credo, ěre, credidi, creditum* – вірити, думати; фр.: *croire, creance f* довір'я, *credit m* кредит; англ.: *credit* віра, репутація, *credulity* легковір'я; нім.: *Kredit m, Kreditiv n* повноваження; укр.: кредо, кредит, акредитив; рос.: кредо, кредит, аккредитив;

Лат.: *respondeo, ěre, respondi, responsum* - відповідати; фр.: *repondre, reponse f* відповідь; *responsible* відповідальний; англ.: *respond, response* відповідь, *correspondence* відповідність; нім.: *Korrespondieren* листуватися, *Korrespondenz f*, *Korrespondenz* кореспонденція; укр.: кореспондент, кореспонденція, респондент; рос.: *Korrespondent*, *Korrespondenz*, *Respondent*;

Лат.: *video, ěre, vidi, visum* - дивитися, бачити; фр.: *voir, voici* ось, тут, *vision f* бачення; англ.: *view* огляд, *visible* явний; нім.: *Visitation f* огляд, *obshuk*, *Revision f* перегляд; укр.: віза, візит, ревізія, імпровізація, візуальний; рос.: *виза, визит, ревизия, импровизация, визуальный*.

Лат.: *civis, is m, f* – громадянин, громадянка; фр.: *civil* громадянський, цивільний, ввічливий, *civilisation f*; англ.: *civil* громадянський; нім.: *zivil* цивільний; укр.: цивільний, цивілізація; рос.: цивилизация.

Лат.: *statuo, ěre, ui, statutum* – постановляти, вирішувати; фр.: *statuer* постановляти, *statut m*; англ.: *statute* статут; нім.: *Statut n*; укр.: статут; рос.: статут.

Лат.: *ordo, inis n* – ряд порядок; фр.: *ordre m; ordinaire* звичайний, *ordonner* наказувати; англ.: *order* порядок, наказ, орден, *ordinary* звичайний; нім.: *Ordnung f* порядок, *ordnen* приводити в порядок, впорядковувати; укр.: ординарний, орден, ордер, координатор, координація; рос.: ординарный, орден, ордер, координатор, координация. Наведені приклади - це факти взаємодії національного й інтернаціонального в мові. Посідаючи в системах суспільно-політичних термінів окремих європейських мов значне місце, інтернаціоналізми не позбавляють їх самобутності, оскільки в кожній мові вони набувають національного характеру, а в національних термінологіях суспільних наук є активними мотиваторами для створення національних похідних, складних і складених термінів. Щодо дублетних пар термінів, один з яких має інтернаціональний характер, то вони характерні для всіх європейських мов, хоч сфера їх застосування різна. Пор.: лінгвістика (від лат. *lingua, ae f* мова) – укр.: мовознавство, рос.: языкознание, нім. *Linguistik f, Sprachwissenschaft f*; депозит (від лат. *depono, ěre, deposui, depositum* – відкладати) – укр. вклади, рос. вложения, нім. *Depositum n, hinterlegter Betrag*, дефіцит (від лат. *deficio, ere, feci, fectum* – бути недостатнім, не вистачати, занепадати) – укр. нестача, рос. нехватка, убыток, нім. *Defizit n, Fehlbetrag m, Fehlbestand m*, англ. *deficit, deficiency, scarcity, shortage*; конвенція (від лат. *convenio, ire, veni, ventum* – сходитися, погоджуватися, бути згідним) – укр. угода, договір, рос.: договор, нім. *Konvention n, Vertrag m*, англ. *convention, agreement, concord*; компенсація (від лат. *compensatio, onis f* – повернення, винагорода, вирівнювання) – укр.: повернення, відшкодування, рос. возмещение, уплата полной стоимости, взаимное погашение, нім. *Kompensation f, Kompensierung f, Abgeltung f, Ausgleichung f, Entschädigung f*, англ. *compensation, balance, balancing, equalising, indemnity*. Інтернаціональний термін нерідко виграє порівняно з національним своєю однозначністю, а звідси – більшою відповідністю науковому поняттю. Пор.: еміграція – укр.: переміщення, рос. перемещение, нім. *Emigration f, Auswanderung f*, англ. *emigration*; конкуренція – укр. суперництво, рос. соперничество, нім. *Wettbewerb m*, англ.: *rivalry*; координація – укр. погодження, рос. согласование, нім. *Übereinstimmung f*. Дублетні пари такого типу – наочний приклад вторинної номінації, тобто перейменування десигнатів, які вже мають у мові відповідні назви. За своєю природою вторинна номінація є явище діакронне, оскільки перейменування здійснюється на фоні первісного запозичення шляхом використання семантичного відповідника рідної мови. Для побудови термінологічних форм у рідній мові за відсутності в ній готових і достатніх замінників цілком закономірно звернутися до засобів чужої мови. Але в мові необхідно шукати рівнозначний виразник перекладаного терміна, або матеріл для створення терміна, аналогічного за семантичною структурою до оригінала.

Актуальним в цьому аспекті постає питання укладання перекладних словників, зіставлення тих синонімічних рядів, які вміщують і терміни, і нетермінологічні лексеми суспільно-політичного звучання, що несуть виразну оцінкову експресію. Нерідко ряди такого типу свідчать не тільки про взаємодію національних та інтернаціональних утворень, але й про глибокий паралелелізм між термінами, які за семантичної тотожності зберігають національну специфіку в оформленні, і в складі варіантно-синонімічних одиниць, й у виділенні стилістично позначених компонентів. Прикладом таких синонімів можуть слугувати лексеми: укр.: мир, безпека, солідарність, розрядка, роззброєння, дружба; рос.: мир, безопасность, солидарность, равенство, разрядка, разоружение, дружба; нім.: Frieden m, Eintracht f, Sicherheit f, Gefahrlosigkeit f; англ.: peace, security, disarmament; укр.: війна, агресія, експансія, інтервенція, втручання, конфлікти, напад, вторгнення, окупація; рос.: война, агрессия, экспансия, интервенция, вмешательство, нападение, вторжение, конфликты, захват, оккупация; нім.: Krieg m, Aggression f, Expansion f, Intervention f, Okkupation f, Besetzung f, Ergreifung f, Eroberung f; англ.: war, warfare, aggression, expansion, intervention, invasion, attack.

В аналогічному парадигматичному відношенні перебувають і дублетні пари такого типу: укр.: мілітаризація – озброєння, рос.: вооружение, нім.: Ausrüstung f, Bewaffnung f, англ.: armament, arming; демілітаризація – роззброєння, рос.: разоружение, нім.: Abrüstung f, Entwaffnung f, англ.: disarmament.

Дослідження синонімічних відношень між суспільно-політичними термінами сучасних європейських мов розкриває спільні моменти їх системної організації, допомагає виявити основні тенденції в розвитку термінологічних систем, сприяє з'ясуванню специфіки парадигматичних зв'язків між суспільно-політичними термінами національних мов, дає змогу прогнозувати дальшу роботу з впорядкування термінологічних систем, створення умов для перекодування термінів з однієї мови на іншу, що в сучасних умовах має велике значення. Уніфікація суспільно-політичної термінології вимагає добору того терміна, який найбільше відповідає позначуваному поняттю. Однак в умовах рівносильних тенденцій, що склалися на сучасному етапі в більшості європейських мов – максимальної відповідності структурі національної мови і тенденції до інтернаціоналізації – це зробити не так просто. Деякі синонімічні терміни (в тому числі й дублетні пари) настільки ввійшли в систему, що говорити про її упорядкування шляхом усунення одного з синонімічних термінів – означає не брати до уваги закономірностей розвитку мови. Не можна не враховувати й різних джерел формування суспільно-політичної термінології (вплив грецької та латинської мов, про що було сказано вище), багатотермінічності німецької термінології, що вплинула на системну організацію аналогічних термінологій слов'янських мов.

Отже, підсумовуючи сказане вище, приходимо до висновку, що:

- дослідження суспільно-політичної термінології в реальному функціонуванні щораз зростає;
- комунікативний підхід до елементів термінологічної системи передбачає встановлення функціонально-ономасіологічної типології лексичних одиниць;
- інтернаціоналізми як результат прямого і перекладного запозичення об'єднують елементи у невелику групу понятійно-об'єднаних лексем, які традиційно використовуються на різних етапах розвитку суспільства, і, які піддаються індивідуально-соціальній семантизації;
- такий підхід до з'ясування національної специфіки термінологічних систем на рівні співвідношення інтернаціонального й національного в екстралінгвістичних факторах їх формування сприяє дослідженню суспільно-політичної лексики сучасних європейських мов на рівні інтелектуальної та концептуальної функції мови.

1. Панько Т.І. *Співвідношення національного й інтернаціонального в суспільно-політичній термінології слов'янських мов.* // *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов.* – К.: Наук. думка, 1991. – С. 99; Акуленко В.В. *Вопросы интернационализации словарного состава языка.* – Харьков, 1972. 2. Панько Т.І., Трофимович К.К. *Типологія суспільно-політичної лексики в слов'янських мовах.* // *Слов'янське мовознавство.* К.: 1998. – С. 136–147. 3. Смирнов Л.Н. *Відображення процесів інтернаціоналізації в лексико-словотвірній системі словацької літературної мови.* // *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов.* – К.: Наук. думка, 1991. – С. 113–125.

Довідкова література: 1. *Новий тлумачний словник української мови у 3-х томах.* – К.: Аконт, 2001. 2. *Словник синонімів української мови у 2-х томах.* – К.: Наук. думка, 2001. 3. Литвинов В.Д. *Латинсько-український словник.* Міжнар. фонд "Відродження". Програма "Трансформація гуманіт. освіти в Україні." – Київ: 1998. 4. *Большой немецко-русский словарь в трёх томах.* – М.: Русский язык. 2001. 5. *Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь.* – М.: Русский язык. 1984. 6. *Новый немецко-русский словарь.* – М.: 1999. 7. *Новый большой английско-русский словарь в трех томах.* – М.: Лингвистика. 1997. 8. *Русско-немецкий словарь.* – М.: Русский язык, 1983. 9. *Duden. Deutsches Universal-Wörterbuch.* Dudenverlag. Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich, 2003. 10. *English-ukrainian Dictionary in two volumes.* Київ: Ocsima, 1996; 11. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. School, Home and office Edition.* Lexicon publications, inc. Danbury, CT 1993.